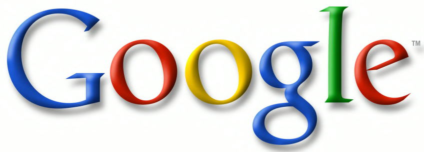
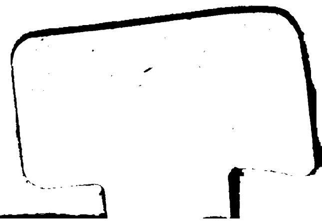

059 542 340

ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR.

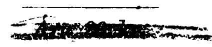
XV. KÖTET. 2. SZÁM.

OLÁHOK KÖLTÖZTETÉSE DÉLMAGYARORSZÁGON A MÚLT SZÁZADBAN.

SZENTKLÁRAY JENŐ

LEV. TAGTÓL.

(OLVASTATOTT A II. OSZTÁLY ÜLÉSÉN 1891. NOV. 9-ÉN.)

BUDAPEST.

1891.

ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Harmadik kötet. 1873.

I. Szám. Egy főbenjáró per a XVII. századból. *Nagy Ivántól.* 1873. 33 l. 10 kr. — II. Szám. Adalék 1352-ből az Arany Bulla néhány czikkének alkalmazásához és magyarázásához. *Wenzel Gusztávtól.* 1873. 15 l. 10 kr. — III. Szám. Adalék az erdélyi szászok történetéhez az Andreanum előtti időből. *Wenzel Gusztávtól.* 1873. 24 l. 10 kr. — IV. Szám. Trentsini Chák Máté kortársai. *Botka Tivadartól.* 1873. 71 l. 30 kr. — V. Szám. Rajzok Erdély államéletéből a XVIII. században. *Szilágyi Ferencztől.* 1873. 135 l. 50 kr. — VI. Szám. Tanulmányok a góthok művészetéről. *Henszlmann Imrétől.* 1874. 24 l. egy képtáblával 10 kr. — VII. Szám. A magyarországi avar-leletekről. *Pulszky Ferencztől.* 1874. 12 l. 10 kr. — VIII. Szám. Felsőbüki Nagy Pál emlékezete. *Tóth Lőrincztől.* 1874. 64 l. 30 kr. — IX. Szám. Palugyay Imre emlékezete. *Keleti Károlytól.* 1874. 10 l. 10 kr. — X. Szám. Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században. *Fraknói Vilmostól.* 1874. 92. l. 30 kr.

Negyedik kötet. 1874.

I. Szám. Nápolyi történelmi kutatások. *Óváry Lipóttól.* 1874. 17 l. Ára 10 kr. — II. Szám. Stibor Vajda. Életrajzi tanulmány. *Wenzel Gusztáv* rendes tagtól. 70 kr. — III. Szám. Júda, Izrael és Aram. Történelmi tanulmány. *Beöthy Leótól.* 60 kr. — IV. Szám. Az egri vár 1687-diki feladásának alkupontjai és a törökök maradékai Egerben. *Balássy Ferencz* lev. tagtól. 50 kr. — V. Szám. A pelasg kérdés mai állása s a jobbágyság a hellenekenél és rómaiaknál. *Ribáry Ferencztől.* 30 kr. — VI. Szám. Pemflinger Márk szász gróf élete. *Fabritius Károly* lev. tagtól. Ára 1 frt.

Ötödik kötet. 1875.

I. Szám. Révay Péter és a szent korona (1619—1622.) 44 l. 40 kr. — II. Szám. Ifj. Báró Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. *Szilágyi Ferencz* lev. tagtól. 50 kr. — III. Szám. A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek. *Pesty Frigyes* l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Nádasdy Tamás első követsége Erdélyben 1540. *Szilágyi Sándor* rendes tagtól. 30 kr. — V. Szám. Idősb. b. Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. Irta *Szilágyi Ferencz* l. tag. 50 kr. — VI. Szám. Házasság-tervezés Erzsébet Anglia királynője és Károly osztrák főherczeg között 1559—1561. *Wertheimer Edétől.* 45 kr.

Hatodik kötet. 1877.

I. Szám. Margum és Contramargum helyfekvése. *Ortvay Tivadar* l. tagtól. 45 kr. — II. Szám. Az utolsó Árpádházi király trónra lépte. *Nagy Iván* r. tagtól. 20 kr. — III. Szám. Emlékbeszéd nagyajtai Kovács István fölött. *Szilágyi Sándor* r. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. A germánizálás történelméből a két magyar hazában. *Szilágyi Ferencz* l. tagtól. 20 kr. — V. Szám. A Ghyczyek Erdély történetében, különös tekintettel a kormányzási intézményre. *Jakab Elek* l. tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelmei a nagy-lucsei Dóczyakkal. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — VII. Szám. Kritikai adalékok Margum történetéhez. *Ortvay Tivadar* l. tagtól. 30 kr. — VIII. Szám. Emlékbeszéd Czinár Mór m. akad. l. tag fetett. *Ipolyi Arnold* r. tagtól. 20 kr. — IX. Szám. Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországon és a rácz despota czím. *Pesty Frigyes* lev. tagtól. 30 kr. — X. Szám. Carrilo Alfonz diplomatiai működése (1594—1598.) *Szilágyi Sándor* m. akad. r. tagtól. 30 kr.

Hetedik kötet. 1878.

I. Szám. Nagyvárad elvesztése 1660 ban. *Deák Farkas* l. tagtól. 20 kr. — II. Szám. Adatok a «Nagy» Csáky István életéből. *Deák Farkas* l. tagtól. 20 kr. — III. Szám. Tanulmányok Erdély XVIII. századbeli jogtörténetéből. *Jakab Elek* l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Ludányi Tamás egri püspök. *Balássy Ferencz* l. tagtól. 20 kr. — V. Szám. I. Rákóczy György és a diplomáczia.

OLÁHOK KÖLTÖZTETÉSE

DÉLMAGYARORSZÁGON

A MÚLT SZÁZADBAN.

SZENTKLÁRAY JENŐ

LEV. TAGTÓL.

(OLVASTATOTT A II. OSZTÁLY ÜLÉSÉN 1891. NOV. 9-ÉN.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

1891.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A múltszázadi magyarországi telepítésekről sok mondanivalója lesz még a történetirásnak. *A nagymérvű állammívelet kétségkívül egyik legimpozánsabb és legmaradandóbb alkotása Mária Terézia politikai talentumának és fáradhatatlan uralkodói tevékenységének.* A mi e tárgyban előtte történt, csak szűkebb körű primitiv kisérletezés, rendszer és kihatóbb politikai konczepczió nélkül; a mit pedig utódai tettek, jobbára az ő elvei fonalán vitetett végbe.

Hasonló lankadatlan szorgalom és sok évi munka kivántatik tehát ahhoz, hogy a meglevő telepítési levéltárkészletből kimerítő tiszta képét állíthassuk egybe áma rengeteg népmozgalomnak, mely a XVIII. század folyamán, úgyszólva egész Közép-Európa figyelmét hazánk felé fordította, s mely a török hódoltság megszünte után Magyarország puszta, elvadúlt tájait ismét virágzó életre támasztván, a modern magyar nemzet ethnográfiai és kulturális megalakulásához, szellemi és anyagi fejlődéséhez termékeny friss elemeket oltott a százados viszontagságok alatt elernyedt és kimerült magyar államtestbe. Sok ezernyire megy a különféle akták, regesztráták, indexek, tervrajzok, térképek, számviteli és tabelláris kimutatások, fölterjesztések, jegyzőkönyvek és királyi döntvények száma, melyek a telepítési ügyekről részint az országos levéltárunkban, részint a bécsi archivumokban felhalmozva találtatnak.

Legutóbbi bécsi kutatásaim meggyőztek arról, hogy egymaga az *udvari kamarai levéltár* nagyon gazdag kincsesbányája a múltszázadi magyarországi telepítések adatainak. Temérdek aktával szerepelnek ott nemcsak a Temesi Bánság és a Duna-Tiszaköz, de az erdélyszéli és aldunai bányavidék, a tisza-marosi és a horvát-szlavon határőrvidékek, Vas, Tolna és Baranya, Szatmár, Máramaros és Abauj, Zólyom, Zemplén és Sáros megyék, nemkülönben a Szepesség és a középdunai vármegyék. Megvannak többi

közt a Franczia- és Spanyolországból, Tirolból, a német birodalmi tartományokból, a rajnai kerületekből, Elszász-Lotharingiából és a bajor Pfalzból beköltözött gyarmatosok útlevelei és névlajstromai, melyekben a bevándorlók neve, kora, társadalmi állása és előbbeni lakóhelye pontosan van feltüntetve. A bevándorolt családok genealogiáját, a mi pedig ma már sok embert érdekelhet, nem lenne éppen nehéz ezen adatokból összeállítani. Az «*Impopulations Acten*» és az «*Ansiedlungs-Geschäft*» czímű csomagokban megtaláltam a temesvári adminisztrácziónak, valamint az ott működött telepítő biztosoknak és a telepítést ellenőrző császári meghatalmazottaknak eddig nélkülözött összes tanácskozási jegyzőkönyveit, a bécsi kormányszékekhez és az udvarhoz tett föliratait az úgynevezett miniszteriális banko-deputácziónak (udvari bankbizottság) a központi kormánynyal folytatott levelezését, az egyházi, iskolai, egészségügyi és közgazdasági intézkedésekre vonatkozó ügyiratokat, köztök III. Károlynak, Mária Teréziának és II. József császárnak számos sajátkezűleg írt rendeletét és levelezését. Rendkívül becsesek a Cottmann Antal báró udvari tanácsos foliokötetnyi fölterjesztései Mária Teréziához a bácsmegyei gyarmatosításról; valamint azon aktakötegek, melyek a délmagyarországi szerzetesházak és parochiák berendezéséről és javadalmazásáról szólnak. Föl sem említem az *udvari titkos* és a *birodalmi hadügyi levéltárakat,* hol ismét a szerb nép beköltözését és politikai viszonyait tárgyaló emlékek találhatók nagy mennyiségben. Egyéb munkáimban magam is bőven merítettem e forráskészletből; de még távolról sincs ez a forrás a történeti ismeret számára kiaknázva.

Lesz idő, — és jönne bár mentől elébb, — *midőn szakférfiaink előtt a levéltárak újabbkori történelmi anyagának egy diplomatáriumba, vagy adattárba gondos egybegyűjtése és az enyészettől megmentése szintén szükségesnek fog mutatkozni!* Mert a levéltáraknak immár porladozó, de irodalmilag még nem értékesített aktáiban rejtezik Délmagyarországnak egy nagyobb szabású újabbkori története, sőt Magyarország egyetemes és kulturtörténetének még nehány hiányzó, de minden bizonynyal igen tanulságos fejezete.

Mária Terézia telepítéseinek egy epizódjáról, a *délmagyarországi oláhság költöztetéséről,* akarok ezúttal elmondani egyné-

mit. Az oláhok vándorlásának emléke még mai napig él a nép köztudatában. Vannak német falvak Délmagyarországon, melyek tudják, hogy a helységet hajdan oláhok lakták. Viszont egyes oláh községek vénei hivatkoznak apáik hagyományára, mely szerint ők más vidékről származtak oda. *De e költözködések részletei még nem ismeretesek.* Mária Teréziának ez a politikai eszméje, noha csak csekély részben vitetett keresztül és már kezdetben hajótörést szenvedett, megérdemli, hogy a történetirás figyelmére méltassa és tudomásul vegye.

Oláh nép sűrűn tanyázott a Maros és Temes közén már a XIV. század óta. Erdély bérczes határainak hosszában kiváltságos oláh kerületek is léteztek, melyek némelyike lehúzódott egészen a mai Temes és Torontál rónáira. A török hódoltság nem bolygatta őket fészkeikben, sőt számos kedvezményben részesíté az oláh kenézségeket. Temesvár felszabadulása után újabb rajok gyülekezének a régiek mellé Oláh- és Moldvaországból, hol a Maurocordato hoszpodár kegyetlen uralkodását és a török szpáhik zsarolásait nem tűrhették tovább. Nagy csapatokban szökdöstek tehát a hatalmas császárné oltalma alá.*) De az 1737—1738. évi orosz-török-osztrák háború idején a Temesi Bánságba becsapott törökökhöz csatlakozva, kicsapongó nyers csapataik vandál módon rabolták és pusztították a tartományt, és sokkal több kárt tettek benne, mint maga az ellenség. Az 1739. évi belgrádi béke után csendesen maradtak ugyan, de a kormány szigorú felügyelet alá helyezte őket, s gondoskodott arról, hogy a hatvanas években végbement nagy német telepítéseknek ártalmára ne legyenek.

A temesi tartományi igazgatás élén első polgári elnökül, 1753. óta, tizenhat éven át, *Vilanai* gróf *Perlas-Rialph* állott. Vele működtek tanácsosi minőségben: *Wallhorn* báró, *Brandenburg, Plasch, Apel, Langenbach, Neuhofi Ratsch, Hildebrand* és *Raussart;* a könyvvezetőséget igazgatta *Franck ;* a tartományi adminisztráczió titkári hivatalát viselte *Entres,* a fogalmazói állást *Loderer.* Csak ennyi személyzetből állt az a kormányhatóság, mely a múlt század derekán a Temesi Bánságnak a katonai végeken és az áttelepített tisza-marosi őrcsapatok lak-

*) V. ö. *Szentkláray:* Száz év Délmagyarország újabb történetéből. I. 267—268. ll.

helyein kívül eső, de nagyságra nézve három magyar vármegyével fölérő egész tartományát vezette. Kezében volt a közigazgatás, a politikum, az igazság- és büntetőügy, a pénzügy, a közegészség, egyház és iskola, végre még a gyarmatosítás számtalan teendői is. A kerületekben a tiszttartóságok működtek, mint végrehajtó közegei a tartományi adminisztrácziónak. Mindenik tiszttartó deszpota volt a saját kerületében, mely kerületek II. József császár személyes megfigyelése szerint oly nagy kiterjedésűek valának, mint a csehországi járások, úgy hogy a tiszttartó ritkán ismerheté a vezetésére bizott kerületét.[1]) Hatalmat és nimbuszt ezen exponált merev kormánygépezetnek a temesvári főhadparancsnokság kölcsönzött, mely az adminisztráczió intésére karddal és szuronyokkal lépett közbe, a mikor éppen szükség volt a katonai beavatkozásra. Egyébiránt szigorral, de egyszersmind nagyon óvatos tapintatossággal és rendkívüli pontossággal intéztettek a hivatalos dolgok. *Egy rövid rendeletnek meg volt az a hatása, hogy egész községek kimozdúljanak régi lakhelyeikből és más vidékekre telepíttessenek át.* Az oláhságnak ismeretes költözködési hajlama mellett is minő hatalmi tekintély kellett ahhoz, meghagyni valamely oláh község népének, hogy máról holnapra távozzék ősi tűzhelyei mellől, hagyja el földjeit és mezőit, s vándorbotot ragadva, költözködjék ki minden családostúl, jószágostúl egy ismeretlen távolabbi vidékre!

Az 1763-ik évi gyarmatosítási pátensig, melylyel a Temesközben Mária Teréziának *rendszeres nagy német telepítése*[2]) kez-

---

[1]) *Szentkláray J.:* Száz év Délmagyarország újabb történetéből. I. k. 1. f. II. József hiv. előterjesztése Mária Teréziához a Temesi Bánság állapotairól.

[2]) A délmagyarországi telepítés rendszerét csak 1767-ben állapítá meg a bécsi központi kormány. 1759-től bizonyos időközökben, majdnem évenként új és kimerítőbb intézkedések történtek a telepítések s a kormányzási ügyvitel tekintetében. Ezek a bécsi cs. és kir. titkos levéltárban találhatók ilyen czím alatt: «Das banatische Systema pro Anno....» 1767-ben az állandó telepítési rendszer lépett életbe. Mintául szolgáltak a Cothmann Antal báró bácsmegyei telepítései, melyekkel Mária Terézia teljesen meg volt elégedve. Az említett évben «Instructio»-t adott ki a királynő, «nach welcher sich die k. k. Banatische Landesadministration in Ansehen der teutschen Ansiedlung zu achten haben solle». A gyarmatfelügyelők is kaptak «Instructio»-t ilyen czímen: «Instruction für

detét veszi, mindössze csak 32,981 katholikus gyarmatos lakott e tartományban.[1] A hétéves háború után fokozott erélylyel használta föl a királynő a békét, hogy keresztülvigye Magyarországon telepítési politikáját, s nevezetesen, hogy a Bánságot benépesítse. Heverő puszta föld elegendő találtatott ott a kincstár birtokában. E földek a török uralom alatt elpusztult falvak helyén, vagy az oláhok lakta községek körül terültek el, s *prédiumoknak* neveztettek. Területök nagyságát senki sem tudta, senki sem mérte föl, hanem egyik határjeltől a másikig húzódtak. Az oláhok elfoglalva tartottak e földek javából a mennyit megmunkálhattak, és a menynyit a megélhetésökre és a pásztorkodásra elegendőnek tartottak. Kataszter, telekkönyvi birtokjog, mérnöki láncz nem ellenőrizte őket és nem gátolta a foglalásban. De azért az egész tartományban egy községnek, egyetlen embernek sem volt tulajdon földje; sőt — mint II. József a királynőhöz tett fölterjesztésében mondja — még az a megnyugtató biztosítéka sem volt a lakosságnak, hogy a földet, melyet sok fáradsággal munkált, legalább bizonyos meghatározott számú esztendőkön át, avagy pedig élethossziglan haszonélvezheti. A prédiumokat, vagyis a lakosság által nem használt pusztákat, bérlőknek adta ki a kormány, kik a földterület nagyságával semmi arányban sem álló marhaállományt legeltettek rajtok, s oly pazarlást vittek végbe, hogy egy szarvasmarhára 27 hold legelőt is számítottak, még pedig a legjobb minőségű földekből.[2] A bérlők marhakereskedést űző gazdag görög kupeczek vagy rácz oberknézek valának. Igy 1767-ben: *Malenicza Joszim,*

Colonisten-Aufseher und deren Bedienstungen». Ekkor rendezték a hivatalos viszonyt is a bécsi miniszteriális bankbizottság és a temesvári tartományi igazgatóság közt. Ekkor hozatott be az úgynevezett «Anticipations-Büchel» a bevándorlók közt kiosztott állami előlegkölcsönökről. Most írták csak össze a prédiumokat, kiválasztván belőlök a benépesítendő és az állattenyésztésre szolgáló földeket. Eladdig még nem volt szabályozva, hogy mennyi földet kapjon minden telepes család, s általában mennyit tegyen ki egy sessionális constitutivum. Nem csekély tájékozatlanságra vall tehát, ha valaki Mercy kormányzósága idején «rendszeres telepítésekről» beszél. (V. ö. *Baráti L.:* «A németek első betelepítése a Bánságba».)

[1]) *Bécsi udv. kamr. levtr.* Perlas gróf jelentése az udv. kamarához 1763 ápril 1-ről.

[2]) II. József hiv. előterjesztése.

Mility Popovics, Nestorovics Miklós, Csokerlyán Marián, Mik Pál, Marzika Jurkovics, Milosevics Zsiván, Zsivkovics Miklós, Nesztorov Mirko, Gusztics Kuzmán, Csernanszki Fülöp, Raics Fülöp és Lázics Nedelyko. A legterjedelmesebb prédiumok, melyeken ma nagy uradalmak fekszenek, potom áron béreltettek ki. Az évi árenda 800 és 40 frt közt ingadozott. Zsomboly prédium 800, Csatád 455, Torák 600, Klek 200, Csesztreg 70, Basahid 400, Keresztúr 40 forint évi árendát fizetett. Volt pedig a nagy-becskereki kerületben 35, a páncsovaiban 8, a versecziben 10, a temesváriban 11 s a csanádi kerületben 13 kibérelt prédium, melyek évi bérösszege mindössze csak 22,745 frtot tett ki, noha e földek mennyiségét hozzávetőleges számítással mintegy 300,000 katasztrális holdra becsülhetni.*)

Mária Terézia lassanként elszedegette e puszta földeket a fentemlített bérlőtársaságtól (Praedien-Compagnie), s kiadta azokat a bevándorló német telepeseknek megszállásra. Egy 1765. évi császári parancs következtében a nagy-becskereki kerületben Jarkovácz, Dobricza, Ludas, Golity, Haidusicza és Pirincsa prédiumok katonaviselt félrokkantaknak adattak át. 1766 ban a be-

*) A bánáti prédiumok teljes lajstroma sehol sem levén még közzétéve, ide iktatom azt a *bécsi udv. kamarai levtr* egy 1767. évi «konszignácziójából» : *Nagy-becskereki kerület:* Martincze, Szent-Mihály, Kis-Aracs, Kis-Czrepaja, Ravanda, Szeldos, Klek, Torák, Udvarnok, Torda, Oregy (?), Kis-Uzdin, Ludas, Nagy-Czrepaja, Topolovacz, Golity, Novoszelo, Szaján, Hajdusicza, Pirincsa, Illye, Kenderes, Lécz, Czesztreg, Tamásfalva, Basahid, Bozitava, Keresztúr, Bikács, Szőllős, Debelyácsa, Devétak, Jocza (?), Deszpotovácz, Truntál. — *Páncsovai kerület:* Govedovacz, Jenovacz, Olle (?), Gyurgyevacz, Verovacz, Nagy-Balvaniste, Nagy-Dolovi, Mramorak. — *Verseczi kerület:* Abanovo, Okno, Kernyácsa, Ocsa, Podprestye, Kis-Nikolincz, Bosjalovo, Vladimirovacz, Obrovacz, Morminta, Nagy-Nikolincze. — *Temesvári kerület:* Tószeg, Boldorf (?), Jécsa, Zsomboly, Hettény, Billéd, Csatád, Bogáros, Tovin, Peterda-Rábé, Lovrin. — *Csanádi kerület:* Grabácz, Kis-Komlós, Ollós és Detosevacz, Oroszi és Nevolin, Kis-Oroszi, Szőllős, Teremia, Vizesda, Dugoszelistye, Nevolin-Mik, Cservena-Médja, Keresztúr Béba mellett, Nagjus (?). — Ezekhez járultak *új prédiumok* gyanánt (neuerfundene Praedien) a *temesvári* distriktusban : Szilas, Tokora (?) és Billéd másik része; a *becskerekiben:* Vida és Deszka (?); a *csákovaiban:* Ballád, Ráros, Ternyán és Bánlak; a *páncsovaiban:* Glogon, Borcsa, Ofcsa és Vréla. *(Deutsche Impopulirung de Anno 1767. Fasc. 35.)*

özönlő külföldi németség és némely naczionalisták részére Veliko Balvaniste, Veliki Dolovi, Zsomboly, Peterda, Rábé, Billéd, Dugoszelistye, Olle és Torák prédiumok rendeztettek be szálló helyekül. Újabb kolonizáczióra elvétetett ismét a bérlő kompániától 1767-ben Cservena Medja, Tovin, Kis-Komlós, Grabácz, Nagyősz, Bogáros, Csatád és Jécsa. Azonkívül Martincze, Torák, Klek, Szőllős és Vladimirovacz az oppovai, szákuli, sefdini, szakálházi és más nemzetiségi helyek áttelepítésére jelöltetett ki. A határőr-csapatok elhelyezésére meghagyatott: Lovrin, Bogáros egy része, Teremia, Oroszi, Detosevácz, Szőllős, egy része, Tamásfalva, Bikács egy része, Jocza, Kis-Aracs, Illye, Devétak, Torda, Basahid, Novoszelo, Szent-Mihály, Martincze egy része, Kenderes egy része, Kovacsicza és Vréla.

Még 1764-ben, midőn a németországi bevándorlók telepítése javában folyt, panaszok merültek fel a temesvári adminisztrácziónál, különösen a marosmelléki oláh lakosság ellen, hogy szüntelen háborgatja a berendezkedő német gyarmatokat, s éjjeli barangolásaival és tolvajlásaival veszélyezteti a külföldi jövevények vagyonát, sőt életbiztosságát is. Az erkölcsileg elvadúlt oláh juhászok titkos szövetséget tartottak fenn akkor a facseti kerület hirhedt orgazdáival, kik az eltolvajlott jószágot a moldvai és oláhországi vásárokon adták tovább. Garázdálkodásaik megfékezésére nem egyszer egész ezred katonaságot kellett Temesvárról kirendelni ellenök. A tartományi törvényszék börtönei állandóan tömve voltak oláhokkal; de a fenyíték többnyire csak a bűnrészeseket sújthatá, mert a czégéres gonosztevők a hegyek hozzáférhetlen zugaiban és az erdőségek sűrűjében találtak menedéket. A temesvári adminisztráczió följelenté a veszedelmes állapotot Bécsben, s *Mária Terézia egy 1765. évi július 14-én kelt rendelettel elvben kimondotta, hogy a délmagyarországi oláh községeket, melyek a német gyarmatosításnak útjában állnak, más vidékekre kell átköltöztetni.* A királynő ezen elhatározásának megvalósítása a miniszteriális banko-deputáczióra bízatott, mely a költöztetés indító okainak kifejtése mellett az eljárás módozatait is részletezte és a kivitelt a temesvári tartományi igazgatásra hagyta. A királynő csak azt kötötte ki, «*dass nemlichen derley Übersiedlungen je zuweilen beschehen*»; azaz, hogy az oláh községek költöztetése kellő elővigyázattal, s ne egyszerre, hanem a felmerülő szükség

szerint fokozatosan történjék, és «de casu in casum» az udvarnál bejelentessék. A banko-deputácziónak pedig tudtára adta Mária Terézia, hogy a nemzetiségek lakta némely helységeket már azért is német kolonistáknak kell átengedni, «*weilen ratio status militaris et politici erheischet, in denen rückwärts Temervar situirten Districten, zwischen denen Flüssen Marosch, Theys und Pega, deutsche Dorfschaften anzulegen*». Ezzel — úgymond — eleje vétetik a vám-, só- és egyéb csempészetnek, szarvasmarha eltolvajlásának és a rablásoknak, melyek a kincstár jövedelmeit szerfölött megrövidítik. Más részről egy netán kitörendő török háború esetére biztosítva lesz a szabad közlekedés is Arad, Szeged, Pétervárad és Temesvár közt.

Az előző években is előfordúlt, hogy egyes garázda oláh falvak lakosságát a velök szomszédos oláh községekbe osztották be. Igy húzódott el már korábban az új-aradi oláhságnak egy része Monostorra és Fenlakra, a zádorlaki és szentpéteri oláhságnak egy része Arad és Krassó megyékbe. A távozók földjeiből új prédiumokat kerekítettek ki a kincstári tiszttartók, a királynő rendelete értelmében, mely szerint «von den überflüssigen Gründen sollen neue Praedien creiret werden».[1] Az ilyen prédiumokat *új fölfedezésű prédiumoknak* nevezték: «Erfindung deren neuen Praedien, weillen denen Dörfern von ihren alten Gründen hinweggenommen und ganz neue Praedien daraus gemacht wurden».[2]

Csakhogy ez az eljárás nem volt tetszésére az alattvalók panaszai iránt érzékeny és engedékeny királynőnek. 1765-ben utasította a temesvári elnökséget, hogy vegye behatóan fontolóra az oláhok költöztetésének kérdését, s terjeszszen föl mielőbb olyan javaslatot, mely a bánsági állapotokat szem előtt tartva, a legfelsőbb óhajoknak s az oláh nép érdekeinek egyaránt megfeleljen. «Es ist nicht ohne — mondja a királynő ezen utasításában — dass man diese Nationalisten aus ihren Wohnorth anderwärts verleget; aber nicht, wie es verlauthet, in andere Oerther, die ohnehin schon ganz populiret, sondern wo man ihnen alles das Erforderliche einraumen kann.»[3]

[1] *Bécsi cs. és kir. udvari titkos levtr.* Államtanácsi akták. Nota ad Prot. dto Decz. 1765.

[2] U. o.

[3] U. o.

Perlas Rialph gróf 1767. évi márczius 5-én nyújtotta be a királynőnél emlékiratát az oláh költöztetés tárgyában. Álljanak itt az emlékiratból ama pontok, melyek az oláh költöztetés politikáját bővebben kifejtik, s az átlakoltatási módozatokat is részletezik.

«Az oláhság áthelyezése — mondja az emlékirat — mindenekfölött *a német kolonizáczió biztosítására* szükséges. A német gyarmatosok remegnek és irtóznak attól, hogy az oláhság közt fekvő prédiumokra telepíttessenek. Az utóbbi (1737—1738) török háborúban azt a tapasztalást szereztük, hogy a bánáti német lakosság sokkal többet szenvedett a föllázadt oláhoktól és az ő kóbor rablóbandáiktól, mint magától a török ellenségtől. A háború egész lefolyása alatt ugyanis a legkevesebb német község látott eleven törököt; ellenben az oláhok számos német községet fölprédáltak, elhamvasztottak, sok németet megöltek, vagy fogságba ejtvén, a törököknek adták el. S tehették ezt annál könnyebben, mert a legtöbb német falu az oláh helységek közt szétszórva épült; következéskép egyik a másiknak nem mehetett segítségére, minden német falu oláh lakosságtól lévén bekerítve. *Vajjon nem ugyanazon veszély fenyegetné-e egy netán ismétlődő török invázió alkalmából a német telepítvényeket, ha továbbra is oláhok közt hagyatnának?* Figyelemre méltó továbbá, hogy azt a vidéket, hol jelenleg az oláhok közé ékelt német telepítvények fekszenek, homlokban az erős temesvári vár, hátulról pedig a most épülő aradi vár fedezi. A régi német helységek, sőt részben az újabb német telepítvények is, a milyenek Lippa, Neudorf, Guttenbrunn, Sefdin, Kisfalud, Új-Arad és Zádorlak, mind a Maros hosszában, Temesvártól 4—5 mértföldnyire találtatnak, minden község száz-száz lakóházzal. Lejebb, Temesvár közvetetlen környékén fekszik Rékas, Gyarmat, Bruckenau, Mercyfalva, Bessenyő és a szintén katholikus Vinga. *Ezt a Temesvár és Arad közt elterülő puszta vidéket kell tehát a tervbe vett új német telepítvények számára fentartani!* Ez által a katholikus német községek összefügő hosszú lánczolatot képeznének a Marostól le egész Temesvárig. És ilyen módon mind a régi, mind az új német községek abba a helyheztetésbe jutnának, hogy szükség idején segíthessenek egymáson, s egyik a másikát megvédhesse a barangoló rablócsapatok ellenében. Felséged legmagasabb megfontolása

alá bocsátom még azt a körülményt is: *vajjon háború esetén nem sokkal biztosabb-e a temesvári és aradi várakra nézve, ha a közbeeső térséget hű alattvalók tartják elfoglalva, semmint olyanok, kiknek egészen közömbös, vajjon keresztény vagy török fenhatóság alatt állnak-e, s kik minden alkalommal a változó viszonyok járása szerint forgatják a köpenyöket?* Már egymagában ez az érv is elegendő megokolni azt, hogy a németek közt találtató oláh községeket más vidékekre kell áttelepíteni. Ki kell költöztetni nevezetesen a lippai kerületből *Aliost, Fibist, Fehéregyházát, Füskútját* és a rácz *Új-Aradot*, hol az oláhság helyére bizvást 800, sőt még több német család vihető be. A temesvári kerületből eltávolítandó az oláh *Janova, Murány, Zsadány* és *Szécsány*, hol ismét 700 német gyarmatos találhatna helyet. A nevezett községekben jelenleg tartózkodó oláhságot azon prédiumokra lehetne átköltöztetni, melyek a bevándorló német gyarmatosok számára jelöltettek ki. Mivel azonban e prédiumok jelentékeny bérösszeget hajtanak a kincstárnak: véleményem szerint csak akkor kellene hozzájok nyúlni, ha az oláh nép átlakoltatására más alkalmas helyek nem találtatnának. De ilyen alkalmas hely van még elegendő a Bánságban. *Felséged legmagasabb elhatározása szerint ugyanis minden gyarmatos családnak 30 holdnyi földterület adandó, holdját 1600 négyszögöllel számítva.* A Temesvár környékén épült falvakban ezen mérték szerint osztották ki a földeket. Minthogy pedig a németekkel nem akarunk rosszabbul elbánni, mint az oláhokkal: következik, *hogy egy-egy oláh család is bőven beérheti a 30 holddal.* Azonban e kimérés mellett a mostani oláh falvakban két alattvaló helyett hármat, sőt négyet is bátran le lehet telepíteni. Világosan kiderül ez a Nero és Sefdin községekben végbement földosztásból. Nerón, mely most Neudorfnak hivatik, mintegy 80 oláh család lakott, és az általok bírt földterület 140 német család letelepítésére bizonyult elegendőnek. Sefdinben 140 oláh család lakott, — és noha az ő területökből három évvel ezelőtt a guttenbrunni kolonisták részére is egy jókora darabot sajátítottak ki a fölmérésnél, azért mégis elegendő föld találtatott 200 német család letelepítésére. Kisfaludon szintén több németnek jutott lakás, mint a mennyi oláh ott azelőtt tartózkodott. Hasonló állapotok vannak a legtöbb oláh községben, úgy a csanádi és becskereki, mint a temesvári és

csákovai kerületekben. Ha tehát a német kolonizáczió területén kívül eső oláh községek az általok bírt földmennyiség arányai szerint az áthelyezendő oláh családokkal szaporíttatnának; vagyis, ha azon kényszerhelyzetbe hozatnának, hogy földjeiket ezentúl jobban használják ki és ne hevertessék azok nagy részét parlagon, a mint azt eddigelé cselekedték: *akkor ezen félreeső oláh községekbe kényelmesen át lehetne még nagyszámú oláh népet költöztetni, míg az általok üresen hagyandó falvakban elegendő helyet nyernénk az új német gyarmatosok számára, a nélkül, hogy felséged és az ország kárt szenvednének a császári prédiumoknak mostani rendeltetésöktől való elvonatásuk által*».*)

Ugyanekkor a prédium-bérlők társasága nagy erőfeszítést követett el a banko-deputácziónál, hogy a reá nézve oly dúsan jövedelmező pusztákat el ne veszítse, és a németek telepítése, valamint az oláhok költöztetése a temesvári tartományi elnök fentebbi emlékirata értelmében vitessék végbe. Előadták, hogy az a 29 prédium, melyeket a királynő tőlök elvenni és benépesíteni óhajt, nélkülözhetetlenül szükséges a Bánságban a ló-, szarvasmarha-, juh- és sertéstenyésztésre. A 29 prédiumon a jelenlegi állomány szerint 7120 darab tenyészló, 12,850 szarvasmarha, 11,110 birka és 8,800 sertés legel. Az állattenyésztés már is tetemesen csökkent az által, hogy számos prédium elvétetett tőlük a határőrök számára, mi által a kincsár 5327 frt. évi árendát veszített. De ők többet is fizetnének ezentúl, ha a királynő elállna szándékától s meghagyná a még meglevő prédiumok további bérletében.

Mária Terézia szilárdan ragaszkodott elhatározásához, s válaszolva Perlas gróf fölterjesztésére, még azon évi ápril hó 7-én kézi bilétet küldött Hatzfeld grófhoz, a banko-deputáczió elnökéhez, melyben nyomatékosan hangsúlyozza, hogy *előtte a Temesi Bánság impopulácziója az egyedüli és legfőbb tárgy; minél fogva nem kíván sem a prédiumok megtartására, sem azoknak csekély bérösszegére és a kincstár állítólagos hasznára tekintettel lenni.* Az impopuláczió mellett gondoskodva van — úgymond — arról, hogy az állattenyésztésre elegendő mező maradjon. «Mert minden kolonista 24 hold szántóföldet s 6 hold

*) *Bécsi udv. kamr. levtr.* Impopul. Sachen, Fasc. 35.

rétet kap szénakaszálásra, azonkívül pedig még külön legelő hasíttatik ki minden egyes községben a lábasjószág fentartására és tenyésztésére. Rendelem továbbá, hogy minden családnak egy-egy holdnyi szérű és kert is adassék. E tárgyban semmi különbséget sem szabad tenni a német és oláh falvak közt. *Az átlakolt oláh falvakban ugyannyi föld adandó az egyes családoknak, mint a most telepített német községekben.*» Elfogadta a királynő, hogy azon 2000 német család közűl, kiket az 1767. év folyamán vártak be a Rajnavidékről, nehány száz család a teljesen még ki nem épített *Nagy-Szentmiklóson, Perjámoson, Csanádon, Billéden, Bruckenauban, Gyarmatán, Szakálházán, Mercydorfon, Guttenbrunnban, Neudorfon, Kisfaludon és Sefdinben* kapjon szállásokat, s ezzel ezen helységek teljesen benépesíttessenek; de utasította egyszersmind a banko-deputácziót és a temesvári tartományi igazgatóságot, hogy a többi bevándorlók megtelepítésére tartsa készen *Cservena Medja, Dovil, Kis-Komlós, Grabácz, Nagyősz, Bogáros, Csatád és Jécsa* prédiumokat; ha pedig itt sem jutna elegendő hely, vétessék el a bérlőtársaságtól *Vizesda, Oroszi* és *Tószeg* is, az egy Pakácz puszta kivételével, mely császári rendeletből, hat évre, bizonyos Tomeján Tamásnak és Sándornak haszonbéreltetett ki lótenyésztési czélokra. «Az impopuláczió teendőinek végzésére általában oly egyének választandók, kik a földmérés és a polgári építészet mesterségében jártassággal bírnak. A megszállásra kijelölt prédiumokban még a tél beállta előtt kell a művelés alá veendő földet felszántatni, hogy a gyep télen át elrothadjon. A telepítő bizottság utasítandó, hogy mind a német kolonisták letelepítésénél, mind az oláhság költöztetésénél a csatolt Promemoriában foglalt elvek szerint járjon el, és arról is gondoskodjék, hogy a kolonistákkal bevándorló iparosok mesterségök folytatására vagy Facseten, vagy más alkalmas helyen, mely aztán városi rangra fog emeltetni, elhelyeztessenek».*)

A Promemoriában rendeli a királynő, hogy a megszállandó prédiumokat mindig egy évvel előbb kell kiválasztani. Előnyben részesítendők az erdőségek és folyók közelében fekvő prédiumok, valamint azok is, melyek jó, friss levegőn kívül, egészséges kú-

*) *Udv. kamr. levtr.* Acta Banatica, Fasc. 35.

takkal bírnak. A helyes és alapos működésre szükségesnek tartja mindenekelőtt, hogy a benépesítendő puszták mértani szabatossággal fölméressenek, és e fölmérés a már benépesített községekben is eszközöltessék; mert csak így lehet tisztába hozni, menynyi a telek az egyes községekben és hány családot lehet oda még betelepíteni. A prédium fölmérése után őszszel kijelöltetnek majd a házhelyek, a szántóföldek és legelők; de a községet nem a határ szélén, hanem lehetőleg a közepén kell építeni, kiméretvén benne a 20 öl széles fő, és a 6—8 öl széles keresztútczák. Minden házhelynek 75—100 öl hosszúnak és 12—15 öl szélesnek kell lennie, s a házak a tűzveszedelem elhárítása czéljából akkép helyezendők el, hogy a két szomszéd ház közt legalább 9 ölnyi üres tér maradjon. Minden házigazda köteles húsz darab eper-, nyár- vagy fűzfát a háza elé és az udvartelkén ültetni, — s kivált az eperfák nevelésére nagy gondot fordítani, miről a községi elöljáróságok évenként táblázatos kimutatást fognak készíteni. El kell látni az embereket mindenféle vetőmaggal, még kender-, len- és dohánymaggal is, hogy ezekben senki se szükölködjék. Iparos ne legyen több egy faluban, mint a mennyi a fenforgó szükséget kielégíti, nehogy megfoszszák egymást a megélhetés lehetőségétől. Végül minden község mesgyéjét a szokásos földhányásokkal és észrevehető határkövekkel kell elválasztani a körülfekvő szomszédos községektől, nehogy a hatóságok időfecsérlő birtokperekkel terheltessenek.*)

Minthogy ekkép a megnagyobbítandó német falvak és a németekkel benépesítendő üres prédiumok a Maros-Tisza- és Béga-közön a királynő által immár kijelöltettek: nem maradt más hátra, mint a költöztetésre itélt marosi oláhok részére is keresni olyan állami pusztákat, melyek kimondott elv szerint túl a Bégán feküdvén, a bánáti politikai és katonai követelmények szempontjából semmi kifogás alá nem estek. A Bégán túli üres prédiumok közül egyelőre csak kettő vétetett el a bérlő kompániától, költöző oláhok letelepítésére: *Klek* és *Torák*. Mindkettő közel az eleven vízhez, a Béga hosszában elterülő kincstári erdőségekhez és a réti nádasokhoz; közel egyszersmind a temesvár-

*) *Bécsi udv. kamr. levtr.* Kivonat az Ungar. Impop. Act. Fasc. 32-ben talált fogalmazványból.

péterváradi erődök közlekedési fővonalához, valamint a tiszamarosi végekből átjött rácz «Landmiliz» és az alakulóban levő német-illir határőrség fegyveres kordonjához. Kiosztható kincstári föld volt itt még elég. Hozzá e földek mind oláhlakta vidéken: Becskerek, Écska, Szige, Ittebő, Udvarnok, Jankahídja környékén feküdtek, hol a török világból visszamaradt oláhság képezte a gyér lakosságnak számilag ugyan legerősebb, de politikailag legtehetetlenebb, mert leginkább ellenőrzött elemét. Itt, ezen elszigeteltségökben, senkinek sem árthattak. Ellenben megadatott nekik a lehetőség, hogy tisztességes igyekezettel és békés munkásság mellett nemcsak boldogulhassanak, hanem vad erkölcseiket is levetkezvén, mihamarabb hasznos tagjaivá legyenek a délmagyarországi társadalomnak.

A mint tehát a fenforgott kérdések a királynő akaratának határozott nyilvánítása által végleges megoldást nyertek, az adminisztráczió legott serényen hozzáfogott a tervek kiviteléhez és azon volt, hogy a költöztetésre szánt oláh falvak a lippai és temesvári kerületekből lehetőleg mentől elébb, azonban *Sefdin*, *Kisfalud* és *Szakálháza* okvetetlenül már az 1767-ik év folyamán új rendeltetési helyökre, a nagy-becskereki oláh vidékre átlakoltassanak, mit hivatalos nyelven akkor «*Schiebung*-nak neveztek.

A múlt század hatvanas éveiben Kosztka Tivadar tartományi mérnök tervezte a legtöbb bánáti német falut. Szép helyrajzai, mértani fölvételei, színezett mappái, be vannak csomagolva a bécsi udvari kamarai levéltár telepítési aktái közé. Őt utasítá a temesi igazgatóság, hogy az oláhok által megszállandó Klek és Torák prédiumok, valamint Szent-György község határait 1766. évi húsvétig fölmérje, és a fölveendő térképeket mielőbb Temesvárra beküldje.*) Ugyanakkor a nationálistáknál népszerűségnek örvendő öreg Plasch tanácsost Sefdinbe, Kisfaludra és Szakálházára küldé az adminisztráczió, hogy jólelkű, nyájas szavakkal közölné az ottani oláhsággal, hogy a jövő év nyarán ki kell költözniök a falujokból, s Lippa, illetve Temesvár mellől, mintegy 5—6 napi járásnyira, le kell hurczolkodniok

*) *Magy. orsz. levtr.* Tem. administr. akták. Reg. Prot. de Ao. 1766. Nr. 289.

egész Nagy-Becskerek alá, hol a hatalmas császárnő új hazát készített nekik, hol bőségesen megajándékozta őket gazdasági földekkel és arról is gondoskodott, hogy ott a saját nemzetbelieik közelében új falvakat alapítsanak és jobban boldogulhassanak. A megnyugtató rábeszélés annyira sikerült az öreg Plaschnak, hogy a kivándorlásra utasított oláh községek rendszerint aláírták az eléjök tartott folyamodványt, melyben áthelyeztetésöket magoknak kellett kérniök. Plasch az 1766. évi június 19-én tartott igazgatósági ülésben számolt be küldetése eredményéről. A tanács megelégedéssel vette tudomásul eljárását, és az oláh költöztetés tárgyában oly határozatokat hozott, melyeknek elvi jelentőségöknél fogva a későbbi oláh költözéseknél is zsinórmértékül kellett volna szolgálniok. Megértjük a tanács jegyzőkönyvéből, hogy a mozgósítandó községekkel meg kell állapitani előbb a költözés föltételeit. Azonban ezt úgy kell értelmezni, hogy a községeknek szabad ugyan a saját érdekeik védelmére felszólalni; de az adminisztráczió nem tartozik a községek föltételeit tekintetbe venni, mert felsőbb szabályozó rendelet és pozitiv törvény hiján, egészen a saját hatáskörében és teljes hatalommal járhat el az oláhság költöztetésénél. De azért a községek kérelmei jegyzőkönyvbe foglaltatnak, s az adminisztráczió tanácsülésében forma szerint tárgyalás alá vétetnek. Az elrendelt költözésről értesíttetik a prédiumbérlők kompániája és az illetékes kerületi tiszttartóság. Minden költözésnek tavaszszal, vagy legkésőbb a nyár derekán kell végbemennie, hogy egyrészről az áthelyezett alattvalóknak idejök legyen a téli vetés alá szántaniok; másrészről, hogy az akkorára megérkező német kolonisták, kik közűl a jelen esetben Sefdinbe 200, Kisfaludra 100, Szakálházára 300 család rendeltetett, az elvonúlt oláhság üres helyeit nyomban elfoglalhassák és házaik épitése haladék nélkül kezdetét vehesse. A költözők három évi tartamra fölmentettek a királyi adók felerészének fizetésétől, a terrestrális illeték bizonyos hányadától, a gabona-, bárány- és borjútizedtől, a fa- és szénailletmények szállításától és minden egyéb robotolástól; kapnak ezen fölül előlegképen vetőmagot részletfizetésre és a házi állatok teleltetésére takarmányul az első télen községenként 100 boglya szénát. Megengedtetik a házak anyagát magokkal vinni, vagy eladni; elvihették a kertekből a fiatal szilva- és más gyümölcsfákat is, de az

öreg fákat az utódoknak kellett hagyniok, kik azokat vagy magok vették meg, vagy a kincstári hatóságok által váltatták meg. Ellenben nem engedte az adminisztráczió, hogy a költözők tetszés szerint választhassák a megszállandó prédiumot, vagy hogy a földmennyiség kimérésébe beleavatkozzanak. Tartoztak arra a helyre hurczolkodni, melyet részökre a felsőbbség kijelölt, és kénytelenek valának belenyugodni a királynő által megszabott 30 holdnyi konstitutivumba, noha azelőtt kétszer akkora földön legeltethették nyájaikat.

Sefdin, Kisfalud és Szakálháza szállításánál sajátságos eset adta elő magát. A tartományi igazgatás közvetetlenül a költözés előtt, az utolsó pillanatban változtatta meg eredeti szándékát és egészen más helyre küldte az ottani oláhokat, mint a hová kezdetben rendelve voltak. Az eredeti terv szerint Sefdin és Kisfalud oláh lakosságának együttesen a kleki pusztán kellett volna letelepednie. De a sefdiniek keveslették az ottani földeket, a kisfaludiak pedig arra kérték az adminisztrácziót, hogy ne tegye őket a sefdiniekkel egy faluba, mert ez megférhetetlen rossz nép, a kiket minden ember kerül. A szakálházi 60 oláh család is remonstrált, s meghagyatását kérte az ősidőktől bírt régi falujában, hol szilárd anyagból készült templomuk van, melyet máshová átvinni nem lehet. Ha a Szakálházára bevinni szándékolt 300 német helyett csak 200-at tennének oda — mondák — maradna nekik is annyi hely, hogy a megszokott tanyáikat nem kellene elhagyniok. E kérvényeket a tartományi igazgatás kedvezően intézte el, nehogy okot adjon az oláhoknak elégületlenségre, kiket a kivándorlás kényszerűsége különben is szerfölött elkeserített. Plasch inditványára kimondotta a tanács: hogy a «*toráki prédiumon nem egy, hanem két Torák községet létesít, egyet a Bégán innen, a másikat a csatorna túlsó partján, a mocsarak közelében.* Az előbbi faluban helyet készít a 60 *szakálházi* oláh családnak, kiknek templomát a kincstár a Szakálházára beköltöző német kolonisták számára fogja megváltani. A csatornán túli másik Torákban a veszekedő és tolvajtermészetű *sefdini* oláhok fognak letelepedni, hol a többi községektől egészen elszigetelve lakhatnak. *A kisfaludiak Klek prédiumot szállják meg. Minthogy azonban Klek összes határterülete* $4264^{3}/_{4}$ *holdat tesz ki, miből a Kisfaludról átköltöző 100 oláh családra kerekszám-*

mal csak 3000 hold esik: azért a még fenmaradó 1264³/₄ holdra ama 40 oláh család telepíttetik le, kik jelenleg a németek közé vegyítve Rékason laknak. S ekkép Klek is teljesen be lesz népesítve és egy erősen szervezett községet fog képezni. A szakálháziak minden további vonakodás nélkül átmenni tartoznak a részökre kijelölt Torákra, mely különben a legtermékenyebb prédiumok egyike, s melyet azért aggodalom és félelem nélkül foglalhatnak el. Semmi szin alatt sem engedhető meg, hogy Szakálházán a németek közt oláhok lakjanak, «*weilen es wieder die allerhöchste Gesinnung laufete, Wallachen unter die Teutsche zu mischen*». A mi pedig a költözködés költségeit illeti, azok az állam terhére esnek. A megkivántató épületfát minden költöző oláh község ingyen kapja a bégamelletti kincstári erdőkből, a tetőzethez szükségelt nádat pedig szintén ingyen kaszálhatja a kincstári rétekben. S mivel némelyek nem rendelkeznek igavonó jószággal, az ilyenek ingóságainak áthurczolását a kamarai tiszttartóságok fogják eszközölni.»[1])

A három oláh falu hurczolkodásának a kleki és toráki prédiumokra már az 1767-ik évi ó-naptár szerinti szent György napján kellett volna végbemennie. De az oláhok nem felelhettek meg erre az időre a rendelésnek. Kleken és Torákon, hol ekkor a Ráics István és György ittebői lakosok járatták a jószágukat, éppen most ütött ki a marhavész, s oly erősen pusztított, hogy a bejelentett költözködők jövetelét július végéig el kellett halasztani.[2]) Ekkor is, midőn már helyeikből kimozdúltak, csak lassú menetekben haladhattak előre. *Háromszáz negyven oláh családnak költözése mintegy kétezernyi lélekszámmal, öt-hatszáz szekéren, ökrökkel, tehenekkel, juhnyájjal, sertésfalkákkal, nem közönséges látványosság lehetett még a karavánélet ilyen tipikus jeleneteiben bővelkedő múltszázadi Délmagyarországon is!* A mint elvonúltak, a lerombolt falujok mellett ékesebb új helység keletkezett a németek elszállásolására, kik az oláhoknak még emlékét is száműzve, legott a községnevek megváltoztatásáért

---

[1]) *Bécsi udv. kamr. ltr.* A temesvári adminisztráczió 1766. évi jún. 19—28-ki üléseinek jegyzőkönyve.

[2]) *Magy. orsz. levtr.* Temesv. Adm. Regestr. Prot. d. Ao. 1767. A becskereki tiszttartóság május 19 diki jelentése.

folyamodtak. A banko-deputáczió készséggel engedélyezte, hogy Sefdin ezentúl «Schöndorf»-nak, a régi magyar Kisfalud pedig «Engelsbrunn»-nak neveztessék.*) Az oláh költözködők fáradt csoportjai pedig Temesvárott gyülekezének, s a külső mezőségen nehány napi pihenőt tartának gyékénysátraik hűsében. Ez alatt kieszközlék az elöljárók Perlas gróf tartományi elnöknél, hogy ingóságaikat az állam szállítsa hajókon a Temesvár alatti Szent-Mihályról, hol a Béga-csatorna kezdődik, egész a kleki prédiumig vagy a szent-györgyi révig, mely utazásuknak végső állomását képezi. Kérelmök teljesíttetett is.

Augusztus utolsó napjaiban serényen folyt már a házak építése mind a három prediális oláh faluban. A házak és templomok építéséhez ingyen kapták a faanyagot; de a szárazmalmok épületfáját csak a rendes erdei taksák lefizetése mellett adták ki nekik, a mi sokaknál visszatetszést szült. Nem kevéssé lehangolta őket a még mindig pusztító marhavész is, mely jószágaik állományát tetemesen dézsmálta. A salétrom ízű kútak vizéhez sem tudtak szokni. A nedves légkör, a hurczolkodás és berendezkedés fáradalmai, földből vert házaiknak penészlő, nyirkos falazata és az élelmezés hiánya ijesztő mértékben szaporítá köztök a halandóságot. A földmíveléshez különben sem érezvén hajlandóságot, még inkább elidegeníté őket attól a jankahidiak gonosz szomszédsága, kik erőszakos támadást intézve a klekiek határa ellen, az oláhok által amúgy is keveslett földekből egy jelentékeny darabot magokhoz ragadni szándékoztak.

Látni való mind ebből, hogy az átköltözött oláhság első évei nem voltak éppen rózsákra ágyalva.

A kincstári tisztek szigorú kényszer útján akarták őket az átvett telkek művelésére szorítani. De ez nem vezetett czélhoz, sőt még inkább elmérgesítette a helyzetet. A helyi zsarnokok rendesen nem a viszonyokhoz idomítják uralmukat, hanem az embereket és intézményeket erőszakolják a saját észjárásukhoz. Az oláhok akkép menekültek a fenyítő hatalom elől, hogy ott hagyva házaikat, földjeiket, el kezdtek szökdösni ismeretlen tájakra, magokkal vivén ilyenkor az államtól kapott pénzelőlege-

*) *Bécsi udv. kamr. levtr.* Banco-Deputations Rescript dto 1 July 1768.

ket is. A temesvári igazgatóság és a becskereki tiszttartói hivatal köröztette a szökevényeket az összes bánsági kerületekben, de rendszerint hasztalan.[1]) Visszamaradt telkeik és házhelyeik, melyekért maga a község tartozott a kincstárnak szavatossággal, a kincstár tulajdonába estek vissza, s a kincstár azokat vagy más települőknek adta el, vagy szöllőültetvényeket létesített rajtok a földesgazdák részére. A temesvári telepítő bizottság Schlick gróf tartományi alelnök aláírásával 1768. évi márczius 8-án jelentést tett Bécsben az oláhok szökéseiről, s kiemelte különösen azt a körülményt, mely szerint az oláhságot semmi módon se vehetni rá, hogy a családonként kiosztott egész telkek megművelésére vállalkozzék. Az oláh szereti ugyan a nagy földterületet, de nem azért, hogy szántsa és vesse, hanem hogy a pásztorélet henye örömeiben bővelkedjék.

Mária Terézia sajátkezű rendelettel intézkedett ezen ügyben. «A Bánságban általam meghatározott 31 holdnyi sessionális konstitutivumnak csak az az értelme, hogy ennyi hold képez egy egész telket; azonban nem kell minden telepesnek kivétel nélkül egy egész telket adni, hanem csak olyanoknak, kik egy egész telket megmunkálni képesek. A kevésbbé módosak kapjanak csak kétharmad vagy fél sessiót, az iparosok egy veteménykertet és három hold legelőt vagy kaszálót. A földekkel tehát mindenütt gondosan kell takarékoskodni. Ugyanez az eljárás követendő a naczionalistákkal és oláhokkal szemben is. Ennélfogva mindenütt újból kell a földeket kimérni, meg kell vizsgálni a mostani birtokosok gazdálkodását s el kell venni tőlök azon földeket, melyeket megmunkálni nem képesek vagy nem akarnak. Az ilyen telkek másoknak osztandók ki; de csak kellő óvatosság mellett, a mennyiben minden naczionalistának és oláhnak szabadságában álljon megtartania az egész sessionális konstitutivumot, ha azt egészen felszántani és bevetni képes, és e kötelességének hat hónap alatt valósággal meg is felel.»[2])

Temesvárott nem tudtak a királynő ezen rendeletén eligazodni. Nem értették ki belőle azt, hogy mit ért a fejedelemasz-

[1]) *Magy. orsz. levtr.* Tem. Adm. Registr. Prot. 1767. Nr. 263, 99, 348; és 1768. Nr. 141, 249 és 36.

[2]) *Bécsi udv. kamr. levtr.* (Impopul. Acten Fasc. 35 de Ao. 1768.)

szony a kétharmad és a fél telkek alatt, és mi történjék azon szőllőskertekkel, melyeket a községek, senkinek sem lévén még a Bánságban a kincstáron kívül tulajdoni joga, a saját kezelésök alá vettek? A tartományi igazgatóságnak egy újabb fölterjesztésére 1768. évi július 1-én azt válaszolta Mária Terézia, hogy egy egész telek, miként már előbb elhatározta, 31 holdból, egy fél telek 21 és egy negyed telek 13 holdból álljon; a szőllőültetést pedig eltiltja nemcsak a sík rónavidéken, hanem a hegyvidéken is csak azon hegységekre szorítandó a szőllőművelés, melyeket gabonatermelésre használni egyáltaljában nem lehet. «Überhaubt aber ist die Vielheit deren Weinbergen so vüll möglich abzuhalten.»*)

Ez volt Mária Terézia utolsó intézkedése a délmagyarországi oláh költöztetés tárgyában. Ezentúl más irányban kötötték le rendkívüli tevékenységét az országlásnak folytonos izgalmakkal járó különféle kontroverz kérdései. A múlt század hetvenes éveinek küszöbén új eszmék tolultak előtérbe és újabb alakulások felé vezették a monarchiát. Hazánkban az időközben elhúnyt Batthyány Lajos nádor helyét Albert szász-tescheni herczeg foglalta el királyi helytartói minőségben. Nálunk éppen úgy, mint az örökös tartományokban, II. József szelleme tört magának útat, kit a királynő kormánytársul fogadott. Magát a királynőt most sokkal inkább a magyar beligazgatás, a Planum Tabulare, a fölmerült számos úrbéri ügy s az egyházi reform foglalkoztatá. 1768 végével a miniszteriális bankbizottság zálogszerződésének ideje is lejárván, a bánsági jószágok ismét a császári udvari kamara kezébe jutottak, mely az oláhok költöztetését nem vette föl teendői programmjába. Ekkor szervezé ugyanis a bécsi haditanács a bánsági oláh határőrvidéket, hol a marosi naczionálisták háborgó elemeit czélszerűbben lehetett elhelyezni, mint bárhol másutt. De óvatosságra inték a kormányt nemcsak az oláh egyházi unió ellen Erdélyből átszivárgott elégedetlenségnek tünetei, hanem azon mozgalmak is, melyek 1765-ben a délmagyarországi szerbek közt megindultak s még 1769-ben is elég kellemetlenséget okoztak a temesvári hatóságoknak. E mozgalmak élén a temesvári görögkeleti püspök állott, ki papságával együtt

*) *Bécsi udv. kamar. levtr.* (Impop. Act.)

nagyon rossz néven vette a katholikus németségnek nagyszámú betelepítését. A püspök még azt is tilalmazta hiveinek, hogy másnál, mint a szerb Galinovics kereskedőnél vásárolják házi szükségleteiket. Galinovics tagja volt a vele egyetértő temesvári szerb városi tanácsnak, kiválóan kegyelt kliense a püspöknek, «und sonst vermög übel aufhabenden Eigenschaften fast von der ganzen Burgerschaft verhasster Mann.»[1]) Oláhok és szerbek éjjeli gyülekezéseket tartottak a püspöknél, és alattomos eszközökkel szították a nép közt a német kormány elleni ingerültséget az egész tartományban.[2]) Sőt maga Hildebrand, udvari és kormánytanácsos, a temesvári igazgatóságnak máskülönben legtevékenyebb tagja, azzal vádoltatott a királynőnél, hogy titkos szövetségese az oláhoknak és szerbeknek, kiknek gyüléseiken részt vesz és a kormány szándékait előre elárulja.[3]) Hatzfeld gróf a miatt panaszkodott, hogy a Bánságban a magánérdek és nem a kincstáré áll előtérben, s hogy különösen Brandenburg kormánytanácsos érti a helyzetet a maga javára kizsákmányolni, «anbei aber alles dergestalten zu verdecken wisse, damit nicht leicht auf den Grund der Sachen zu kommen wäre». A kerületekben, kivált az új-palánkiban, napirenden voltak a sikkasztások, a kereskedelmi társasággal s az élelmezési tisztekkel folytatott paklizások. A te-

---

[1]) *Bécsi titk. levtr.* Államtanácsi akták.

[2]) U. o.

[3]) A Hildebrand ellen emelt vádak szerfölött kellemetlenül érintették a bécsi államtanácsot. Vádolva volt: «als ein vermög gezeigter Conduite beÿ der raÿzischen Magistratswahl angenohmene Parthie deren schlecht und niederträchtigen Leuthen und seinen in offener Rats-Session inhabenden Betragen sich zeigender Delirant»; továbbá: «als ein intimer Freind des raÿzischen Bischof, Vertheidiger des Gallinovics, und Verachter treu und eifrig schon durch mehrere Jahr sich gezeigter Beamten, — als auch ein Anstimmer verschiedener Denuntiationen und hierdurch Stöhrer der öffentlichen Ruh. Man erwähnt auch neuerdings von nächtlich späthen Zusammenkünften, so beÿ den raÿzischen Bischof gehalten werden. Auch dessen gegen seine Vorgesetzte wenigen Respect und Verachtung seiner Mitcollegen». Az államtanács ajánlotta Mária Teréziának, intézkednék mielőbb, hogy Hildebrand, ki egy kitörendő háború, pestis vagy más egyéb fontos szolgálatot kivánó alkalmaknál hasznavehetetlen, «Ihro Maÿestät seine Charge zu Füssen lege, und Ihme eine honette Jubilation procuriret werde». (*B. titk. levtr.* Az államtanács ülési jegyzőkönyvéből.)

mesvári adminisztráczió hivatalnokairól az a hír érkezett Bécsbe, hogy a kincstár kárára magánüzleteket csinálnak a bányáknál, a prédiumok bérbeadásánál, a katonaság élelmezésénél és a szállításoknál.[1])

Mindezen jelenségek a mint egyrészről a legnagyobb elővigyázatra hívták fel a királynőt, másrészről arra indították őt, hogy bánsági terveit a sokkal fontosabb kormányügyek elintézéseig függőben tartsa, és az oláhok költöztetésének nehézségekkel járó kérdését is mind addig megoldatlan hagyja, míg a viszonyok meg nem engedik, hogy ebbéli szándékát csendes békeségben megvalósíthassa.

Azonban erre már nem jutott többé sem idő, sem alkalom. II. József császár az 1768-dik év tavaszán beutazta a Temesi Bánságot, hogy az ottani állapotokat személyesen tanulmányozza. Ápril 25 dikén fordult meg a németeknek átengedett Sefdinben és Kisfaludján, s aztán sorra vette nemcsak a marosi oláh falvakat, hanem ellátogatott május 10-dikén Nagy-Becskerek vidékére is, hogy az odaköltözött oláhság sorsáról meggyőződjék. Tapasztalatai nagyon lehangolták, s ezt írta az útinaplójába: «Az oláhok rossz bánásmódban részesülnek; gyakran kényszeríttetnek házaikat és telkeiket másoknak átengedni s másfelé költözni, a miért is inkább kivándorolnak.»[2]) — Midőn Bécsbe visszaérkezett, emlékiratban nyilatkozott anyja előtt mindazokról, a miket a Bánságban látott és hallott. «Jövőre — úgymond — a Bánságot vagy ismét katonai kormány alá kell helyezni, vagy nagyobbrészében magán földesurak kezére juttatni.»[3])

Ezentúl 18 éven át, míg a Tisza-Duna- és Marosköz vissza nem csatoltatott Magyarországhoz, József császár nézetei voltak irányadók e tartomány igazgatásában. Perlas gróf csakhamar elmozdíttatott az elnökségtől s Altringeni Clary gróf neveztetett ki helyébe. Ez gyökeresen megváltoztatott minden eddig követett irányt. *A marosi és temesvidéki oláhság átköltöztetésének terve minden időkre elejtetett.* Ez az oka, hogy Temesvár környékén és a Maros mentében még ma is fennállanak a régi oláh köz-

[1]) *B. titk. levtr.* Protocollum Consilii status in internis.

[2]) *Bécsi titk. levtr.* II. József hiv. előterjesztése.

[3]) U. o.

ségek. A Bánság visszacsatolása után *magyar fenhatóság* alá jutva, a magyar vármegyék nem zaklatták többé őket. Senki sem félt többé tőlök; de nem is bántotta senki sem ősi hajlékaikat, sem nemzetiségöket, sem nyelvöket, sem vallásukat. Az uralkodó magyar nemzet csak egy törvényt szabott nekik: *hogy szent István koronáját, melynek egyenjogú alattvalói, tiszteletben tartsák, s a közös magyar hazának minden körülmények közt hű fiai legyenek.*

Szilágyi Sándor rendes tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Gr. Prokesch-Osten Antal m. t. akad. kültag emlékezete és Mátyás király könyvtára maradványainak fölfedezése. *Ipolyi Arnold* igazg. és r. tagtól. 40 kr. — VII. Szám. Erdélynek Honter János által készitett térképe 1532-ből, egy térképpel. *Fabricius Károly* lev. tagtól. 20 kr. — VIII. Szám. A Wesselényi család őseiről. *Deák Farkas* lev. tagtól. 30 kr. — IX. Szám. Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferencz, négy egykoru püspök a Bethlenfalvi Thurzó családból. 1497—1540. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — X. Szám. Szilágyi Ferencz emlékezete. *Szabó Károly* r. tagtól. 20 kr.

Nyolczadik kötet. 1879.

I. Szám. A helynevek és a történelem. *Pesty Frigyes* r. tagtól. 40 kr. — II. Szám. Erzsébet Anglia királynője és Ausztria. 1563—68. Adat a XVI. század vallási történelméhez. Kiadatlan kútfők nyomán *Wertheimer Edétől.* 30 kr. — III. Szám. A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakában. *Hajnik Imre* lev. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. Az első hazai hirlap. 1705—1710. *Thaly Kálmán* lev. tagtól. 30 kr. — V. Szám. Dobó István Egerben. Székfoglaló értekezés. *Gyárfás István* lev. tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Szalay Ágoston emlékezete. *Deák Farkas* l. tagtól. 10 kr. — VII. Szám. Északnyugoti utam. *Rómer Flóris* rend. tagtól. 10 kr. — VIII. Szám. Bél Mátyás. Székfoglaló értekezés. *Haan Lajos* r. tagtól. 40 kr. — IX. Szám. Tata fénykora. (1412—1542.) *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — X. Szám. A körmöczi régi kamara és grófjai. *Krizskó Páltól.* 40 kr.

Kilenczedik kötet. 1880.

I. Szám. A tervezett négyes szövetség Ausztria-, Orosz-, Franczia s Spanyolország közt. 1787—1790. (Adalék Ausztria keleti politikájához.) Kiadatlan források alapján irta *Wertheimer Ede.* 50 kr. — II. Szám. A Limes Dacicus felső része. *Torma Károly* r. tagtól. 90 kr. — III. Szám. Jelentés a gyulafehérvári káptalan levéltárában tett kutatásokról. *Szilágyi S.* r. tagtól. 10 kr. — IV, Szám. A kalendáriumokról. *Jakab Elek* l. tagtól. 40 kr. — V. Szám. Az aquincumi amphitheatrum északi fele. (Jelentés az ottani ásatásokról.) *Torma Károly* l. tagtól. Nyolcz fametszettel s tizenöt fénynyomatu táblával. 1 frt. — VI. Szám. A zámi és oháti apátságok. *Balássy Ferencz* l. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. Nápolyi Péter. Egy diplomata a XVII. század elejéről. *Szilágyi S.* r. tagtól. 10 kr. — VIII. Szám. A Renaissance kezdete és fejlődése különös tekintettel hazánk műépitészeti emlékeire. *Miskovszky Victor* l. tagtól. 40 kr. — IX. Szám. Marsigli élete és munkái. *Beliczay Jónástól.* 60 kr. — X. Szám. Az európai vasuti ügy fejleményei és eredményei a magyar magánjog szempontjából. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 50 kr. — XI. Szám. A paraszt vármegye. *Gyárfás István* l. tagtól. 30 kr. — XII. Szám. Adatok a helynevek történetéhez. *Majláth B.* l. t. 20 kr.

Tizedik kötet. 1882.

I. Szám. Bethlen Gábor és a svéd diplomáczia. A stockholmi kir. svéd államlevéltárakban s az upsalai egyetemi könyvtárban őrzött adatok alapján irta *Szilágyi Sándor* r. t. 20 kr. — II. Szám. Az 1609-ki pozsonyi országgyülés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* levelező tagtól. 30 kr. — III. Szám. Forgách Ádám és Báthory Sófia ékszereinek történetéből. *Majláth Béla* l. tagtól. 20 kr. — IV. Szám. A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — V. Szám. A jászkúnok nyelve és nemzetisége. *Gyárfás István* lev. tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népéletben. Székfoglaló *Kozma Ferencz* l. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. A Hajdúk kibékitési kisérlete Inánchon 1607-ben. *Majláth Béla* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Szám. A Petrarka Codex kún nyelve. *Gyárfás I.* l. tagtól. 60 kr. — IX. Szám. I. Rákóczy György első összeköttetései a svédekkel. *Szilágyi Sándor* akad. r. tagtól. 10 kr. — X. Szám. Francziaország magatartása II. József császárnak II. Frigyes porosz királylyal történt találkozásaival szemben. Kiadatlan források alapján irta *Wertheimer Ede* l. tag. 20 kr.

Tizenegyedik kötet. 1883.

I. Szám. Masolino olasz képiró művei. Adalékok a magyar műtörténethez. Irta *Vaisz Ignácz.* 10 kr. — II. Szám. Az 1681-ki soproni országgyülés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 50 kr. — III. Szám. A magyar alkotmány felfüggesztése 1673-ban. Dr. *Károlyi Árpád* l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám.

Az 1683-ki táborozás történetéhez. A kétszázados évfordulat alkalmából herczeg Eszterházy Pál nádor kiadatlan kéziratai s levelezései nyomán irta *Thaly Kálmán* r. tag 30 kr. — V. Szám. Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Bethlen Gábor fehérvári siremléke és alapítványai. *Szilágyi Sándor* r. tagtól. Ára 10 kr. — VII. Szám. Egy állitólagos római mediterrán-út Pannoniában. Dr. *Ortvay Tivadar* l. tagtól. (Egy térképpel). 50 kr. — VIII. Szám. A keszthely-dobogói sirmező. Dr. *Lipp Vilmos.* 10 kr. IX. Szám. Gróf Pálffy Miklós főkanczellár emlékiratai Magyarország kormányzásáról. Adalék Mária Terézia korának történetéhez. Irta *Marczali Henrik.* 40 kr. — X. Szám. Erdély katonai védereje átalakutás, a XVIII-ik században. *Jakab Elek* l. tagtól. 60 kr.

Tizenkettedik kötet, 1884.

I. Szám. Adalék Pannonia történetéhez Antonius Pius korában. Irta *Hampel József.* 20 kr. — II. Szám. Szabolcs vármegye alakulása. Irta *Kandra Kabos.* 30 kr. — III. Szám. Az 1637/38-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 30 kr. — IV. Szám. Mabillon János a diplomatika megállapitója. Székfoglaló-értekezésül irta *Horváth Árpád* l. tag. 30 kr. — V. Szám. Az 1642-ik évi szőnyi békekötés története. Irta *Majláth Béla* l. tag. 70 kr. — VI. A mai Nagyvárad megalapítása. *Bunyitay Vincze* lev. tagtól. 20 kr. — VII. Összehasonlító vizsgálatok a hazai és északeurópai praehistorikus kőeszközök eredete éz régisége körül. Első fele. *Ortvay Tivadartól.* 40 kr. — VIII. Szám. Ugyanaz. Második fele. 60 kr. — IX. Szám. Az 1646-ki tokaji tanácskozmány. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 40 kr. — X. Szám. A becskereki vár. *Szentkláray Jenő* tagtól. 30 kr.

Tizenharmadik kötet. 1885.

I. Szám. Lónyay Zsigmond és a nagyszombati béketanácskozmány. 1644—45-ben. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 40 kr. — II. Szám. A Praehistorikus kőeszközök régiségi jellegeiről. Dr. *Ortvay Tivadar,* lev. tag. 30 kr. — III. Szám. A kolozsvári ötves legények strikeja 1573-ban és 1676-ban; *Deák Farkas* r. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Török János szerepe a linczi békekötésben. 1645. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. — V. Szám. Rövid észrevételek Kemény János önéletirásáról. *Deák Farkas* r. tagtól. — VI. Szám. Szilágymegye középkori műemlékei. *Bunyitay Vincze* lev. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. Az eperjesi tanácskozmány 1647/48-ban. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 40 kr. — VIII. Szám. Rosztizlaw galicziai herczeg IV. Béla magyar királynak veje. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 10 kr. — IX. Szám. A Székelyek származásáról és intézményeiről. *Orbán Balázs* lev. tagtól. Székfoglaló értekezés. 20 kr. — X. Szám. Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. *Hajnik Imre* r. tagtól. 60 kr. — XI. Szám. 1708-ki pozsonyi országgyülés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 60 kr. — XII. Szám. Bethlen Gábor diplomácziai összeköttetéseiből. *Óváry Lipóttól.* 50 kr.

Tizennegyedik kötet.

I. Szám. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről *Pulszky Ferencz* t. tagtól. 20 kr. — II. Szám. Dr. *Duka Tivadar* Kőrösi Csoma Sándorról. *Jakab Elek* r. tagtól. 40 kr. — III. Szám. A magyar jobbágynépesség száma a mohácsi vész után. *Acsády Ignácz* l. tagtól. 30 kr. — IV. Szám. Carvajal János bibornok magyarországi követségei 1448—1461-ben. *Fraknói Vilmos* r. tagtól. 50 kr. — V. Szám. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferencz* t. tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról. *Téglás Gábor* l. tagtól. 40 kr. — VII Szám. A czéhek történetéről Magyarországon. Székfoglaló értekezés. Dr. *Szádeczky Lajos* l. tagtól. 1 frt 40 kr. — VIII. Szám. A pécsi egyházmegye alapitása és első határai. Egy térképpel. *Ortvay Tivadar* l. tagtól 80 kr. — IX. Szám. A magyar nemesség és birtokviszonyai a mohácsi vész után. *Acsády Ignácz* l. tagtól. 80 kr. — X. Szám. A magyar pogány sírleletek. *Pulszky Ferencz* t. tagtól. 20 kr.

Tizenötödik kötet.

I. Szám. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról *Téglás Gábor* l. tagtól. 90 kr.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.